

Ігор ГУНЧИК

OPTATIONES У НАРОДНІЙ САКРАЛЬНО-ОКАЗІОНАЛЬНІЙ ПОЕЗІЇ
(Методологічний аспект вивчення)

Структурно-типологічна методологія дослідження у сучасній фольклористиці одним із першочергових завдань передбачає виявлення інваріантних моделей і розкриття глибинної семантики усних творів, що дає змогу прокласти шлях до історико-генетичного вивчення окремих їх пластів [1, с. 142]. Успішну спробу реалізувати ці теоретичні ідеї зробив В. Пропп у праці "Морфология сказки" (1928). Автор у ході аналізу виокремив стабільні структури чарівних казок, що дало змогу розкрити внутрішні закономірності їхнього текстотворення. Це, у свою чергу, стало основою для наступного етапу дослідження – у книзі "Исторические корни волшебной сказки" (1946), в якій зроблено акцент на діахронічному – історико-генетичному аспекті вивчення фольклорного матеріалу.

Однак структурному дослідженню чарівних казок, зокрема вивченню інваріантних моделей, передувало ще один об'єктивно важливий і вихідний етап дослідження. Він полягав у з'ясуванні інваріантних стабільних одиниць епічних текстів (за В. Проппом – функцій), які були виділені шляхом виокремлення статичного і динамічного елемента фольклорних творів. К. Чистов, називаючи їх формулами, зазначав, що це одиниці прозового тексту, які внутрішньо організовані системою повернень малого масштабу, але в процесі розгортання тексту співвідносні з одиницями крупного масштабу [2, с. 316].

Як і чарівні казки, твори сакральної-оказіональної поезії [3] структурно складаються з аналогічних інваріантних одиниць. На цю особливість більшу чи меншу увагу звертали як дослідники минулого, так і сучасні фольклористи – адже її виокремлення дало змогу виявити специфіку та утилітарне призначення цього шару усного фольклору.

Побажання (*optationes*) – одна з головних інваріантних одиниць, властива певній групі сакральної-оказіональних утворень. До них, на думку Л. Виноградової, належать такі порівняно невеликі фольклорні тексти, для яких характерна "комунікативна маркованість", що виявляється у формальних і семантичних ознаках, притаманних мовленнєвому спілкуванню [4, с. 153]. Важливість ролі оптативного сегмента в структурі усного твору зумовлена тим, що у функціональному плані він виступає переломним етапом фольклорного акту, оскільки дає змогу виконавцеві тексту, наприклад під час замовляння від хвороб, розв'язати для адресата дилему бінарної опозиції *хворий – здоровий*, а це призводить до набуття ним якісно нового стану, діаметрально протилежного вихідному.

Вивчення побажальної одиниці в сакральній-оказіональній поезії як у вітчизняній, так і в сучасній фольклористиці за рубежем усе ще залишається відкритим питанням. За браком чіткого методологічного інструментарію дослідження актуалізує потребу у визначенні пріоритетних напрямів та завдань, які дали б змогу якнайповніше з'ясувати її поетико-функціональну специфіку.

Першим кроком до розв'язання цієї методологічної проблеми повинен бути аналіз рівня її вивченості. Лише після об'єктивної оцінки попередніх здобутків, а також урахування найсуттєвіших положень, які стосуються вивчення побажального елемента в календарних і родинних обрядових текстах [5], з'явиться реальна можливість визначити і сформулювати найважливіші аспекти та завдання для наукового дослідження оптатива.

* * *

Історіографічні відомості про вивчення смислово-функціонального аспекту побажання належать до XIX ст. Серед дослідників фольклору одним з перших, хто висловив свої міркування з приводу цієї проблеми, був О. Афанасьєв [6, с. 412-419]. Що ж розумів під цим поняттям фольклорист і який вкладав у нього зміст?

На думку вченого, до побажань належать пареміологічні сакральні-оказіональні утворення, що мають магічний характер ("чародійну силу") і досить часто використовуються в родинно-обрядовій сфері та щоденному вжитку. Як зазначав автор, віра у здійснення форм побажань, що є відголосками первісної доби, до недавнього часу збереглася у багатьох індоєвропейських народів й особливо міцно затрималася у слов'ян [7, с. 351].

Вказавши на амбівалентну векторність фольклорних творів такого типу, О. Афанасьєв умовно поділив їх на два різновиди – "добрі" та "злі". До перших він відносить привітання та поздоровлення, що є побажанням здоров'я під час зустрічей, або проголошені на урочистостях "заздравні кубки". Ці словесні формули мають сприяти щастю, здоров'ю та успіху у справах. Сюди ж належать і благословення – доброзичливі слова, покликані благодатно впливати на людину. До другого типу творів належать "недобрі слова", так звані прокльони, які накликають хвороби і різні біди. Навіть звичайна похвала, за твердженням дослідника, проте нещиро й зі злим умислом висловлена, може зурочити людину і завдати їй шкоду.

На підтвердження своїх думок О. Афанасьєв наводить цікавий порівняльний фольклорний матеріал. "В албанців, – пише він, – віра в могутність виказаного бажання виражалася в живому уособленні: міфічна істота Ора подорожує по землі, прислухаючись до мольб і прокльонів людей, і відразу ж їх виконує... Тому жебраки, отримавши милостиню і виказуючи за це своєму благодетелю добрі побажання, закінчували їх так: "Нехай пройде тут Ора, і нехай виконає все це!" [7, с. 352]

Характеризуючи складніші сакральні-оказіональні – замовляльні твори О. Афанасьєв не виділяв у них побажань як певних складових елементів їхньої структури, а лише зазначав, що сила замовлянь іноді полягає у вираженому бажанні, яке "виходить не від неї особисто, а від визнаних нею богів" [7, с. 344].

На відміну від О. Афанасьєва, який головну увагу приділив розгляду одного з різновидів примовлянь, що є власне побажальним мінімальним утворенням, варшавський дослідник М. Крушевський вже розглядав побажання як основний "цементуючий" елемент цілого замовляння. Щоб підкреслити важливість цього складника у структурі твору, фольклорист вніс його у саму дефініцію замовляння, яке набуло такого формулювання: "...виражене словами побажання, з'єднане з відомим обрядом або без нього, побажання, яке повинне обов'язково здійснитися" [8, с. 33]. Коментуючи визначення, учений відзначив: "Я вжив слово "побажання", а не "молитва" тому, що останнє передбачає божество, до якого звертається

замовлювач, а такого божества, як побачимо, у багатьох замовляннях немає – обставина вагома" [8, с. 23].

Отже, згідно з теоретичними положеннями М. Крушевського, побажання як структурний компонент властивий не всім, а лише певній групі замовлянь, зокрема саме тим, які не мають звернення до божества. До них треба зараховувати замовляння, суть яких полягає у порівнянні бажаного з подібним, уже існуючим – адже за "переконанням первісної людини не тільки явище, яке існує в дійсності, але й явище, яке існує на словах, повинне витворити інше, подібне на ділі" [8, с. 27]. Молитви, зі слів ученого-словесника, належать до цілком іншого типу текстів, і побажання, очевидно, для них не є обов'язковим компонентом. Оптатив відсутній і в замовляннях апокрифічного походження, які, за словами дослідника, "потребують іншої підготовки" [8, с. 23]. До них науковець відносить фольклорні епічні наративи християнського змісту з чітко вираженою зовнішньою позицією виконавця.

Як підсумок зауважимо, що М. Крушевський був першим дослідником, котрий чітко сформулював і обґрунтував визначення побажання, і в цьому полягає його велика заслуга. Автор не помилявся, коли твердив, що оптатив є фундаментальним компонентом замовляння. Хоча з часом у фольклористичних працях О. Потебні, Ф. Зелінського, М. Познанського окремі його положення піддавалися корекції та доповненням, однак це суттєво не похитнуло основ концепції М. Крушевського.

Крім висловлених думок про порівняльні або двочленні побажання, які згодом підхопив і розвинув О. Потебня, увагу привертає ще одна важлива особливість його наукової праці: виділивши дві сторони поетичного сакрально-оказіонального мистецтва, а саме – віру в силу людського слова та можливість нав'язати ним волю, фольклорист чітко зазначив, що в основу розуміння як самого побажання – "істотної частини замовляння" [8, с. 31], так і самого замовляльного твору вкладає ціннісний критерій не божественного, а людського, індивідуально-суб'єктивного фактора.

Розпочаті О. Афанасьєвим та М. Крушевським студії на тему побажань продовжив О. Потебня. Як представник психологічного напрямку він у праці "Малорусская народная песня по списку XVI века" (1877) аналіз побажальної сторони фольклорних творів, як і його попередник, спроваджує в русло з'ясування суті явища замовляння [9]. О. Потебня не заперечує визначення М. Крушевського про замовляння як вираженого словами побажання, однак вважає, що воно "досить широке" і "не вказує на вихідну точку розвитку замовлянь як особливої форми побажань", тому що "приєднує до них, наприклад, звичайні прокльони та лайки під умовою віри в те, що вони збуваються" [10, с. 21].

Зрозуміло, що фольклориста не задовольняє ні та всеосяжність поняття "побажання", яку вкладав у свою дефініцію М. Крушевський, ні приналежність до неї окремих пареміологічних okazіональних утворень – привітань та прокльонів, як у О. Афанасьєва. Тому вчений намагається уникнути вживання цього терміна, замінити іншим, і надає йому більш конкретного значення. Як зазначав В. Петров, дотримуючись думки про "тотожність фольклорних, пізнавальних і психологічних явищ форм" [11, с. 18-19], О. Потебня зводить зміст побажання, а отже, і самого замовляльного твору, до "словесного порівняння даного і навмисне витвореного явища з бажаним, яке має на меті витворити останнє" [10, с. 21].

Отже, звузивши замовляння до паралелізму, дослідник основне своє завдання вбачає у вивченні "суб'єктивного процесу порівняння і зображення". На його думку, воно "пов'язане зі створенням категорії причини із відношень "cum hoc" і

"post hoc", зокрема із відношень подібності". Оскільки для поетичного порівняння необхідні два елементи: зображуване (зовнішнє, об'єктивне) і зображення (слово та особиста дія), то основною формою є саме двочленне замовляння. Крім того, у фольклорі є твори із вкороченою формою, у якій може залишатися "одне застосування, одне побажання, одна молитва". Мова йде про замовляння, у яких перший член асоціації іноді може бути умовним або існувати на акціонально-предметному рівні. Наявність таких реальних магічних операцій і доданої до них словесної формули дали підставу О.Потебні стверджувати, що чари – акціональний компонент ритуалу – супроводжують замовляння, тобто вербальний компонент.

Отже, намагаючись звузити рамки замовляння як жанру, О.Потебня виділяє у ньому словесне порівняння як щось значно ширше, ніж побажання і водночас як елемент, що містить це побажання у собі – адже коли перший член паралелізму умовний і виконується фактично, залишається лише усне побажання.

Дослідження форм побажань продовжив у своїх фольклористичних працях М.Сумцов. Стаття, що з'явилася друком у Харкові наприкінці XIX ст. [12], значно поглибила вивчення двох різновидів побажань – благобажань та прокльонів, які розпочав ще О.Афанасьєв. М.Сумцов висунув і намагався обґрунтувати тезу, що благобажання як традиційні усні форми широко побутують в українському фольклорі, що вони містяться не лише в коротких привітаннях, а й у структурі багатьох жанрових різновидів пісень: родинних, весільних, різдвяних, жнивних [12, с. 2]. Скажімо, у колискових піснях у записах П.Чубинського "добрі" побажання висловлені у такій поетичній формі:

Рістеньки у кістеньки,
соньки-дрімки в віченьки,
розум добрий в головоньку.

Українські колядки, як зауважив М.Сумцов, теж багаті на побажання. Серед них можна виділити декілька головних мотивів: на хороший врожай, на приплід худоби та чимало інших.

Стосовно прокльонів автор зазначає, що ці коротенькі фольклорні тексти були звичайним явищем ще у княжі часи. Про це свідчать численні відомості з давніх літературних пам'яток. На відміну від художньої літератури, в усному пісенному фольклорі вони збереглися і функціонують дотепер, "відіграють підпорядковуючу і залежну роль, вводяться... як загальний засіб розширення змісту, іноді без тісного зв'язку з головною думкою" [12, с. 11]. Для української традиції, пише М.Сумцов, здебільшого, характерні побажальні вирази дуже стислої форми з двох-трьох слів. Власне, своєю основою вони генетично пов'язані з давніми клятвами і договорами, а в деяких випадках "органічно" зливаються з ними.

Крім пареміологічних і пісенних жанрів, побажання містяться також у фольклорній прозі. Обов'язковим елементом такого сюжету є побажання, яке переважно висловлює один з головних фольклорних персонажів. Як твердить М.Сумцов, саме віра в те, що зміст побажальних форм збувається, може виступати в таких прозових текстах головним принципом їхньої побудови. Приклад цього мотиву – міфологічна легенда про зустріч селянина з долею.

М.Сумцов висловив чимало інших цінних зауважень. Наприклад, що окремі пісенні твори, у яких оптатив є сюжетооформлюючим елементом, можуть містити оповідь про сам ритуал, у контексті якого висловлюється побажання [12, с. 12]. Такі випадки засвідчують, що дані пісенного тексту іноді можуть

використовуватися як матеріал під час реконструкції обрядових явищ.

Отже, М. Сумцов у вивченні фольклорних оптативів не обмежувався дослідженням коротких сакральних текстів. Він вкладав у їхній зміст значно ширше значення. Думка про побажання як складовий сегмент фольклорного тексту не лише оказіонального, а й календарного чи родинного циклу, незалежно від того, позитивний чи негативний вкладений у нього зміст, є виразно домінантною у його статті.

Монографія М. Познанського про замовляння стала підсумковим етапом другої пол. ХІХ – початку ХХ ст. як у дослідженні сакральної поезії, так, зокрема, й у вивченні теорії побажання. Дослідник не вносить якихось нових кардинальних змін у це теоретичне питання, а лише зосереджує свою увагу на аналізі та систематизації наукових поглядів своїх попередників – М. Крушевського, О. Потебні, Ф. Зелінського. У цілому погоджуючись з тезою, що побажання і порівняння є характерними елементами замовлянь, М. Познанський додає до неї деякі корективи та доповнення. На його думку, у текстовому фонді замовлянь паралельно існують такі поетичні утворення, які зовсім не стосуються побажання та порівняння [13, с. 65]. У приклад наводяться два текстуальні типи. До першого належать замовляння, на означення яких у роботі використовується термін "епічні" (наприклад, про трьох сестер, які зашивають рану на тілі людини). Другий тип охоплює сакрально-оказіональні твори діалогічної форми, скажімо, від зубного болю та інші тематичні різновиди. Аналіз цих текстуальних типів дав ученому підставу стверджувати, "що окремі замовляння можуть не містити побажань та порівнянь" [13, с. 67].

Однак фольклорист не полишає думки, що, незважаючи на численні відхилення від основного канону, все ж елемент побажання в замовляннях розвинений дуже сильно, хоч і не завжди у формі порівняння. За його словами, побажання досить часто перетворюється в прохання, а замовляння завдяки цьому набуває форми молитви.

Наведені цитати дають змогу певним чином систематизувати думки дослідника про художній аспект побажання. Оптатив для науковця – це абстрактна одиниця, реалізація якої відбувається в двох формах: порівнянні та проханні, які, відповідно, властиві текстам замовлянь та молитв. Тому, формулюючи визначення замовляння, М. Познанський стверджував, що вкладати в його основу формули побажання і порівняння неможливо, хоча вони і є ознаками найбільш поширеними порівняно з іншими, проте не виражають спільної об'єднуючої риси для усього комплексу сакральних текстів [13, с. 101].

Цікавим у монографії М. Познанського є й спостереження над "паралелістичними формулами" замовлянь. Їх виникнення фольклорист пов'язує з впливом акціонально-предметних обрядових чинників на формування усного тексту. За його словами, у давні часи перший член паралелізму, з яким порівнювалося бажане, функціонував як дія (наприклад, веретено вертіли). З часом слово відірвалося від дії і стало самостійною магічною силою. Саме "несвідомий розрив з обрядом, – як стверджував учений, – дав широкий простір слову" [13, с. 148]. Внаслідок цього у фольклорі виник паралелізм, який з часом проник у народну поезію замовлянь. Ці та інші концептуальні думки стали приводом того, що В. Петров у позитивній рецензії на книгу М. Познанського вказав на появу у вітчизняній фольклористиці "нової генетичної теорії замовлянь" [14].

Як бачимо, побажання у фольклористичній концепції "заговора" М. Познанського, на відміну від попередніх дослідників, не відіграло ролі головного

"стрижневого" фактора сакрального твору. Однак його функціональний статус аж ніяк не применшується: хоч він не є головним елементом, проте все ж залишається основою для більшості текстів. Висновки М. Познанського слід вважати цілком правомірними – адже дотепер їх не заперечив жоден науковець. Крім того, окремі думки вченого, наприклад про формульність фольклорних сакральних текстів, були розвинуті у працях пізніших дослідників і залишаються актуальними й сьогодні. Проте потрібно зауважити, що побажання у праці М. Познанського не завжди трактується послідовно. Це, очевидно, призвело до того, що інколи в монографії трапляються неадекватні висновки про форму оптатива [15].

Здавалося, що після авторитетних студій М. Крушевського, О. Потебні, а також ґрунтовної монографії М. Познанського, присвячених питанням сакрально-оказіональної поезії, інтерес до вивчення побажань мав би послабитися й дещо пригаснути. Однак ця тема у фольклористиці довоєнного періоду продовжувала активно розроблятися. Певним чином до неї долучилася і Є. Єлеонська – глибокий знавець російської "заговорної" традиції. Так в одній із статей, де вивчаються різновиди замовляльних формул у казковому епосі, дослідниця, крім наказів, з'єднаних зі зверненням, та наказів, пов'язаних із вказівкою або згадкою джерел, виділяє третій тип формул – побажання, що виражені в умовній формі (наприклад, "Штоб жа ти тут до веку стояла" та ін.) [16, с. 70-71]. Оптатив і всі виділені типи формул казкового епосу, на думку дослідниці, мають імперативний характер і належать до найбільш архаїчних форм замовлянь.

Проте вже в більш пізніх працях побажання не потрапляють до сфери її зацікавленості. У праці про замовляння і знахарство серед проаналізованих семи формул, які найбільшою мірою властиві сакрально-оказіональним текстам, побажання не виділяються окремо. Основним сегментом творів дослідниця вважає прохання і наказ [17, с. 123-125], у межі якого входять і побажання. Це свідчить про те, що інтерес до вивчення форм оптатива в авторки вичерпався. Причина, очевидно, у тому, що Є. Єлеонська не відводила цьому компоненту значної ролі в структурі усного твору.

Проблематика побажань знайшла своє відображення у працях харківського фольклориста та етнографа Є. Кагарова. Досліджуючи замовляння, молитви, прокльони, які вчений називає "словесними елементами обряду", на основі не лише слов'янських, а й старогрецької, німецької та інших давніх традицій, науковець виводить логічну інваріантну модель найпоширенішого типу текстів – замовляння. Схема (J + E + L + B + Z) складається з п'яти частин, які у праці дістали назву "постійних конструктивних елементів" [18, с. 28]. Саме третя її частина – лірична (L), як заявляє фольклорист, "може містити в собі прості побажання в третій особі (V3); наказ, звернений до об'єкта замовляння в другій особі (V2); побажання, висловлене у формі порівняння (q), або умову, яку не можна виконати (n)" [18, с. 29]. Побажання, як далі пояснює Є. Кагаров, спочатку вимовляється у формі двочленного паралелізму: магічний обряд пояснюється зіставленням навмисне відтвореного явища з бажаним. У випадку, коли з формули паралелізму випадає перший член, одержуємо просте побажання у формі третьої особи. Коли ж, з іншого боку, відпадає другий член паралелі (власне побажання), залишається сама епічна частина, яка може розростатися в довге оповідання. "Без сумніву, – узагальнює науковець, – принаймні, одне –

формула двочленного паралелізму була головним зерном чи ядром замовляння; окремим випадком негативного порівняння є формула умови, яку не можна

виконати" [18, с. 30]. Ці ж думки про побажання містяться і в інших статтях автора [19].

Висловлені Є. Кагаровим наукові міркування з приводу оптативів не є якоюсь новою теорією. Майже всі вони були взяті в М. Крушевського, О. Потебні, М. Познанського та інших дослідників. Однак новим є їх трактування: побажання вже розглядається як важливий елемент структури твору і цілого обрядового явища. Етнограф одним з перших зауважує, що конструктивні інгредієнти (термін – *С.К.*) жанрів сакральної поезії є постійними, тобто стабільними, інваріантними одиницями фольклорного тексту. Тим самим стверджується думка, що сакральні уснопоетичні утворення не є "закостенілими", незмінними за формою, що вони піддаються процесу імпровізації, у рамках якого статус статичних зберігають виділені частини: звернення, епічна, лірична та інші.

У передвоєнні роки наукові дослідження над побажаннями розпочав професор В. Петров. У своїх працях вивчення цієї теми він тісно пов'язував з питанням формульності фольклорної сакральної поезії. На його думку, оптатив, як і звернення, зсилання та інші складники, – це формули, що є складовими частинами словесного тексту "заговора" (термін В.П.), В архітектоніці тексту вони відбивають "послідовність окремих моментів замовляння" [20, арк. 36]. Дотримуючись класифікації О. Потебні, науковець розділив усі сакрально-оказіональні твори на два основні види: одночленні та двочленні [11, с. 28-48]. В основі двочленних усних утворень реалізований художній прийом порівняння, який водночас відтворює формулу побажання. Одночленні замовляння також містять у собі оптативні одиниці, які можуть існувати в двох варіантах: проханні та наказі-вигнанні [20, арк. 36-37]. Ці висновки дослідника стосуються не лише okazіональних, зокрема лікувальних текстів від хвороб, а й для "календарно-сезонних заговорів", для яких також властиві побажальні елементи, наприклад, у тексті запрошення Мороза до куті:

А не прийшов до оброку,
абись не йшов до моїй худобі до року [11, с. 40].

Оцінюючи наукові погляди В. Петрова на формальний аспект оптатива, потрібно відзначити, що їм властиве узагальнення і концептуальність осмислення, чого бракувало багатьом дослідникам цього питання. Закономірно, що його праця не виникла на голому ґрунті. Найбільше вона співвідносна з теоретичними розробками етнографа Є. Кагарова, з яким учений підтримував наукові зв'язки, а також з працями М. Крушевського, О. Потебні, М. Сумцова, М. Познанського. Однак ученому вдалося зробити значно більше, ніж його попередникам. Узагальнюючи попередні здобутки дослідників цієї проблеми і додаючи власний науковий доробок, В. Петров вибудував логічну й цілісну концепцію теорії побажання в рамках традицій вітчизняної фольклористичної науки другої пол. XIX – першої пол. XX ст.

У післявоєнний період наукові публікації, присвячені вивченню побажання в сакрально-оказіональній поезії, почали з'являтися лише у 60-х роках. Оптатив у них, звичайно, розглядався у контексті дослідження композиційної структури твору і досить часто згадувався під похідними термінами паралелізму та порівняння.

Найбільш показовою у цьому плані є стаття російського фольклориста І. Чернова [21]. Аналізуючи композицію любовних замовлянь, автор виокремив у ній "ядро" як головний елемент тексту. Після вивчення його структури було

виділено два основні типи організації усних утворень цього тематичного виду. Перший тип є найбільш поширений. Його основу становить художній паралелізм. У другому типі текстів "паралелізм експліцитно не виражений". Як зазначав науковець, тут виявилася "більш складна і менш сувора система" [21, с. 170]. У ході подальшого аналізу та опису обох текстуальних типів дослідникові вдалося виявити їхні структурні схеми та загальні правила їх реалізації і цим самим розв'язати поставлені у статті наукові проблеми.

Як бачимо, інтерес до вивчення опатива в І. Чернова виявлявся в опосередкованій формі через аналіз паралелізму, який, по суті, є однією з його реалізацій. Вклавши цей компонент в основу структури ядра, науковець наголошував, що в композиції замовлянь йому повинна відводитися особлива роль.

Цілком інший погляд на структурний статус побажань знаходимо в О. Пескова. Учений виділяє у замовляннях низку стабільних поетичних елементів, які розглядаються як своєрідний "каталог" формул, що може використовуватися у майбутньому як основа для класифікації сакральних-оказіональних творів. Розподіливши поетичні формули замовлянь на два види, науковець виокремив серед "закріпок" – формул дії – кілька різновидів побажального характеру: паралелістичні, часові, цільові, компаративні та інфінітивні [22, с. 34-35]. На думку автора даної статті, усі опативні закріпки виражають "замикання", "закріплення" сказаного в головній частині тексту, і, на відміну від інших, є композиційно вільними, бо можуть бути розташовані в будь-якому місці твору. Як і деякі інші формули, вони виражають функції помічника – одного з трьох персонажів сакральних-оказіональних текстів.

Останнім часом увага до теорії опатива дещо зросла, а саме поняття "побажання" набуло в сучасній фольклористиці досить широкого значення. За академічним словником східнослов'янського фольклору під *побажанням* слід розуміти *імперативну формулу, стійкий словесно-художній вираз, який у функціональному плані є замовлянням, молитвою і т. ін. і призначений забезпечити багатий урожай, здоров'я і благополуччя людини* [23, с. 425]. З'явилося також чимало наукових розвідок, присвячених цьому питанню. Так більш ретельно опатив розглядається у праці Т. Агапкіної та Л. Виноградової "Благопожелание: ритуал и текст", де проаналізовані основні параметри та характеристики цього явища. Однак цих досліджень не достатньо для повного в'яснення місця та ролі опатива у сакральних-оказіональних текстах, оскільки тему автори праць розробляли переважно на матеріалі календарно-обрядового, прозового та пісенного фольклору.

Оскільки на сьогодні узагальнюючих фольклористичних праць, присвячених вивченню опативної одиниці в творах сакральних-оказіональної поезії, немає, необхідно сформулювати низку положень, які б вказували на найважливіші шляхи та аспекти дослідження теорії побажання. З огляду на попередній теоретичний доробок М. Крушевського, О. Потебні, М. Познанського, С. Кагарова, В. Петрова, О. Пескова, Л. Виноградової та інших фольклористів вивчати опатив бажано у таких головних напрямках:

- двочленність (порівняльні) та одночленність побажання;
- сполучуваність з іншими інваріантними одиницями;
- виявлення структурних типів та головних мотивів;
- формування об'єктивного визначення опатива та ін.

1. Путилов Б. Метод структурно-типологический // Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии.– Минск, 1993.
2. Чистов К. Поэтика славянского фольклорного текста. Коммуникативный аспект // История, культура, этнография и фольклор славянских народов.– М., 1978.
3. Підвидове поняття (видове – сакральна поезія), у рамки якого входять уснопетичні утворення, які в народі вважалися магічними за своїм впливом. До таких потрібно віднести примовляння (примівки), замовляння, молитви, прокльони, клятви та інші тексти.
4. Виноградова Л. Заговорные формулы от детской бессонницы как тексты коммуникативного типа // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Заговор.– М., 1993.
5. З цього приводу див.: Круть Ю. Величання і побажання в обрядовій поезії слов'ян // Розвиток та взаємовідношення жанрів слов'янського фольклору.– К., 1973.– С. 91-140; Виноградова Л. Заклинательные формулы в календарной поэзии славян и их обрядовые истоки // Славянский и балканский фольклор.– М., 1978.– С. 7-48; Агапкина Т., Виноградова Л. Благопожелание: ритуал и текст // Славянский и балканский фольклор.– М., 1994.
6. Афanasьев А. Поэтические воззрения славян на природу.– М., 1865.– Т. 1.
7. Афanasьев А. Живая вода и вещее слово.– М., 1988.– С. 351.
8. Крушевский Н. Заговоры как вид русской народной поэзии // Варшавские университетские известия.– 1876.– № 3.– С. 33.
9. Див.: Гунчик І. Народні молитви та замовляння у фольклористичних дослідженнях О.Потебні // Фольклористичні зошити.– Луцьк, 1996.– Вип. 1.– С. 48-55.
10. Потебня А. Малорусская народная песня по списку XVI века.– Воронеж, 1877.
11. Петров В. Український фольклор.– Мюнхен, 1947.
12. Сумцов Н. Пожелания и проклятия // Сборник Харьковского историко-филологического общества.– Т. 9.– Х., 1897.
13. Познанский Н. Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул.– Петроград, 1917.
14. Петров В. Нова генетична теорія заговорів // Записки історико-філологічного відділу ВУАН.– К., 1923.– Кн. 3-4.– С. 230-236.
15. Наприклад, твердження про відсутність побажань в діалогічних замовляннях.
16. Елеонская Е. Заговорная формула в сказке // Сказка, заговор и колдовство в России.– М., 1994.
17. Елеонская Е. К изучению заговора и колдовства в России // Сказка, заговор и колдовство в России.– М., 1994.
18. Кагаров Є. Форми та елементи народньої обрядовості // Первісне громадянство та його пережитки на Україні.– К., 1928.– Вип. 1.
19. Кагаров Е. Древнегреческие таблички с проклятиями (De fixationum tabellae).– Х., 1918.
20. Рукописні фонди ІМФЕ. Ф. 8-2, од. зб. 133, арк. 36.
21. Чернов И. О структуре русских любовных заговоров // Труды по знаковым системам.– Тарту, 1965.– С. 159-172.

22. *Песков А.* Об устойчивых поэтических элементах русского заговора // Филология.– Вып.5.– М., 1977.– С. 34-35.
23. *Шарая О.* Формула пожелания // Восточнославянский фольклор. Словарь научной и народной терминологии.– Минск, 1993.– С. 425.

Igor HUNCHYK
OPTATIONES IN FOLK SACRAL AND OCCASIONAL VERSE:
METHODOLOGICAL ASPECT OF STUDY

The author elucidates suggested in the works of different scholars methodological approaches to the study of wishes (opationes).

Стаття надійшла до редколегії 05.10.98